Cris, god. XVIII., br. 1/2016, str. 105 - 118

Porod i novorođenče na području zapadne Bilogore sredinom 20. stoljeća

IVANA RUŽIĆ
Paromlinska ulica 33
HR – 48 214 Sveti Ivan Žabno
ivanaruzic86@gmail.com

Prethodno priopćenje
Preliminary communication

Primljeno/*Received*: 2.09.2016.
Prihvaćeno/*Accepted*: 18.11.2016.

Rad prikazuje podatke prikupljene prilikom dva terenska istraživanja u mjestima na području zapadne Bilogore o porodu i uvjetima u kojima su živjele majka i dijete sredinom 20. stoljeća. Tema žene i njezinog položaja u zajednici slabo je zastupljena u etnološkoj literaturi te je to bio jedan od motiva za poduzeta istraživanja. Trudnoća se smatrala sastavnim dijelom života te se o njoj nije previše govorilo niti joj se pridavala prevelika pažnja. Podaci su pokazali da je broj djece u ovom razdoblju bio mali isto kao i broj smrti djece. Sredinom 20. stoljeća još uvijek se rađalo kod kuće, a pri porodu je pomagala školovana primalja ili neka žena iz sela. Šezdesetih godina počelo se odlaziti u bolnice. Kontracepcija nije bila zastupljena u velikoj mjeri, a pobačaji su potvrđeni na svim lokalitetima. Neka vjerovanja vezana uz ženu i dijete zadržala su se i do današnjih dana.

Ključne riječi: porod, žena, dijete, zapadna Bilogora, Sveti Ivan Žabno, sredina 20. stoljeća

Uvod

Teme vezane uz ženu i njezinu ulogu u lokalnoj zajednici uglavnom su zanemarene, stoga su ženske uloge i pripisani im stereotipi unutar određene skupine zanimljivo mjesto etnološkog istraživanja. Dekodiranjem položaja žene u nekoj zajednici dekodira se i njezina struktura, mjesta moći i znanja koja se prenose naraštajima, a što u konačnici feminističke ideologije pridonosi kritici patrijarhalnog modela znanosti i otvara mogućnost propitivanja pozicije drugoga u vlastitoj kulturi. Tako je naznačena i potreba za istraživanjem ženske supkulture.[1]

U ovom radu prikazat ću građu prikupljenu tijekom dvaju terenskih istraživanja na području zapadne Bilogore, točnije njezinih najzapadnijih dijelova. U veljači 2013. godine istraživala sam u sljedećim mjestima: Škrinjari, Brdo Cirkvensko, Žabnica i Sveti Ivan Žabno. U srpnju 2015. ponovno sam istraživala u Svetom Ivanu Žabnu i Žabnici, te Cirkveni, Tremi, Svetom Petru Čvrstecu i Brezovljanima. Na drugom terenskom istraživanju razgovarala sam s novim kazivačima. Dotaknula sam se položaja žene u trudnoći, samog poroda, praksama vezanima uz dijete i ženu, te vjerovanjima. Područje Svetog Ivana Žabna i okolice karakteristično je zbog doseljavanja stanovništva. Ovaj kraj počeli su u 16. stoljeću intenzivno naseljavati stanovnici pravoslavne vjeroispovijesti koje su starosjedioci nazivali *Vlasima*. Kasnije u 17. stoljeću počeli su se naseljavati Česi koje su starosjedioci nazivali *Pemcima*. Ovi nazivi dvaju naroda nisu bili pogrdni, već ih je lokalno stanovništvo tako nazivalo više iz neznanja o domicilnoj pripadnosti doseljenika. Kasnije su se doselili Židovi, Mađari, Nijemci, stanovnici Bosne i Hercegovine, ali isto tako i Primorci, Gorani, Ličani, Zagorci, Turopoljci.[2] Točnih podataka, prema Šrameku, nema. Arhiva Svetog Ivana Žabna izgorjela je 1943. godine te su tom prigodom izgubljeni mnogi podaci o stanovništvu na ovim prostorima.[3] Podaci koje sam koristila odnose se samo na područje zapadne Bilogore. Kazivači su mi pomogli da razlučim podatke koji se odnose na ovo područje.

Na samom početku istraživanja naišla sam na poteškoće, ustvrdivši kako je literatura vezana uz temu vrlo

1 Tea Škokić, Feministička antropološka kritika: Od univerzalizma do razlike, *Etnološka tribina* 24, Vol. 3, 2001., str. 13.

2 Prema Antun Toni Šramek, *Izvori života*, Sveti Ivan Žabno: Općina Sveti Ivan Žabno, 2005.

3 Arhiva se nalazila u bivšoj zgradi Općine Sveti Ivan Žabno, a zapalili su je pripadnici 32. divizije NOV.

oskudna. Detaljnije su razmatrana uglavnom pojedina uža geografska područja. Primjerice, Lynette Šikić-Mićanović se bavila položajem žena na području Vukovarsko-srijemske županije.[4] Prema njezinom istraživanju, žene u ruralnoj zajednici nisu homogena skupina. Imaju različite uloge i zanimanja, interese, aktivnosti, ovisno o dobnoj skupini te sastavu i veličini obitelji. Žene obavljaju neplaćene kućanske poslove, a radno vrijeme im se proteže na cijeli dan. Jedan od glavnih poslova za koji su zadužene jest skrb o djeci. Osim toga, mnoge žene sudjeluju i u neformalnoj ekonomiji (prodaja na tržnici, pečenje kolača, čišćenje) kako bi pridonijele kućnom budžetu i osigurale egzistenciju vlastite obitelji. Osim što obavlja razne poslove, žena mora paziti i na ugled svoje obitelji kako je ne bi dovela u nepovoljan položaj i kako obitelj ne bi bila predmet ogovaranja i kritike.

Nadalje, u prilogu posvećenom obitelji i lokalnoj zajednici Jasna Čapo Žmegač dotaknula se i teme pobačaja te teme odgoja djece: *Odgajanje djece središnji je proces inkulturacije, tj. prenošenja kulture s naraštaja na naraštaj, kojim djeca usvajaju temeljne kulturne vrednote i obrasce ponašanja određenog društva. Koliko o tome možemo suditi na temelju šturih opisa, odgoj djece ponajprije je roditeljska, odnosno majčina briga, no u njemu sudjeluju i članovi proširene obitelji, jetrve ili svekrva (...).*[5]

Valja istaknuti rad Zvonka Lovrenčevića koji se aktivno bavio etnografijom kraja, međutim većina tih podataka nije nigdje objavljena. U njegovim rukopisima, između ostalog, postoje brojni zapisi o običajima, pjesmama i plesovima Bilogore koje je prikupio tijekom svog života.[6] Podataka o porodu, međutim, vrlo je malo i kazivanja koja su zapisana ne odnose se na područje zapadne Bilogore. No, pažnju mi je privukao službeni dokument koji šalje Podžupanija belovarska svojim područnim općinama i koji govori o tome da se žene koje naprave pobačaj i one koje pomažu pri tome valja kazniti.[7] U dokumentu je zapisano da su 1908. godine djevojka iz Velike Pisanice i žena koja joj je pomogla osuđene na tamnicu jer su napravile pobačaj. Vlast je vidjela problem u izumiranju porodica zbog ovakvih slučajeva i doseljavanja obitelji iz Zagorja i Podravine. O načinima izvođenja pobačaja navedeno je sljedeće: pletaće igle, vretena, guščja pera, kinin, sulfatiazol, čaj od šafrana, oleandra ili peršina, skakanje s povišenog. Konkretno za mjesta koja sam obuhvatila istraživanjem nema podataka.

Godine 2015. izdana je knjiga Antuna Tonija Šrameka *Naše selo naši ljudi 2* u kojoj autor na četiri stranice razmatra porod. Iznose se podaci o broju djece, običaju sipanja perja nakon poroda „nekad i danas“, no bez navođenja točnog vremena u kojem se zabilježene prakse odvijaju te se upućuje poziv na očuvanje nekadašnjih običajima: *Kako bilo da bilo, apeliram na zdrav razum i poštivanje starih običaja te da se ovaj običaj današnjih perjana svede u kulturne okvire nekadašnjih običaja*.[8] U Šramekovom tekstu ili je riječ o drugim lokalitetima ili lokalitet nije niti naveden, tako da ni u tom slučaju nisam naišla na konkretne podatke o istraživanoj temi na obrađivanome području u literaturi.

Namjera mi je u ovom radu prikazati običaje na ovom području te tako utvrditi kontekst u kojima su se rađala djeca od 40-ih do 70-ih godina 20. stoljeća.

U pripremi terenskog istraživanja osmislila sam mogući tijek razgovora s kazivačima. Većina kazivača nije skretala s teme niti su temu proširivali što me iznenadilo i oduševilo. Kazivači su kroz razgovor iznosili svoje doživljaje i priče, ali su se isto tako prisjećali i svojih susjeda, mama, baka, te njihovih priča vezanih uz temu. Jedna kazivačica je jako emotivno doživjela ovaj razgovor, te je tijekom razgovora nekoliko puta zaplakala, više od sreće i majčinskih osjećaja, nego zbog tuge, prisjećajući se svoga sina kad ga je rodila i uvjeta u kojima ga je odgajala.

Najstarija kazivačica rođena je 1921. godine, a najmlađa 1980. godine. Prva je rodila sa 20 godina, a druga sa 17. Ova generacijska razlika nije predstavljala problem u istraživanju. Zapravo mi je bilo zanimljivo pratiti neke prakse koji se još održavaju i nastale promjene. Na primjer, iako je mlađa kazivačica za razliku od starije rodila u bolnici, obje su svojoj djeci na ruku vezale crveni konac kako bi ih zaštitile od uroka.

Razgovarala sam na oba terena s ukupno 31 kazivačem od kojih su 28 žene i 3 muškarca. Iako je tema vezana uz porod kod kuće, muški kazivači su se slučajno našli kod kazivačica, te su se prisjetili nekih praksi i vjerovanja vezanih uz dijete. Omjer kazivača po selima je različit: Sveti Ivan Žabno 6, Škrinjari 1, Cirkvena 2, Brezovljani 10, Žabnica 4, Trema 4, Sveti Petar Čvrstec

4 Lynette Šikić-Mićanović, *Skriveni životi Prilog antropologiji ruralnih žena*, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2012., str. 111-123.

5 Jasna Čapo Žmegač, Seoska društvenost, u: Miro A. Mihovilović (ur.), *Etnografija: svagdan i blagdan hrvatskog puka*, Zagreb: Matica hrvatska, 1998., str. 251-295, na str. 268.

6 Jednom prigodom, kada sam bila na Odsjeku za etnologiju u HAZU, saznala sam da na Odsjeku postoje Lovrenčevićevi rukopisi koje treba hitno prepisati kako tinta na papiru ne bi izblijedila i propao papir na kojem je pisano. Posjetila sam ponovno Odsjek u rujnu 2015. godine kako bih potražila postoje li podaci o porodu za područje kojim se bavim.

7 Zvonko Lovrenčević, *„Pučka enciklopedija“*, s.a., NZ 129b, Odsjek za etnologiju, HAZU, 14.9.2015.

8 Antun Toni Šramek, *Naše selo naši ljudi 2*, Zagreb: Bogadigrafika, 2015. str. 17.

3. U ovom dijakronijskom istraživanju koristila sam se poluotvorenim intervjuima. Prikupljeni podaci odnose se većinom na životno iskustvo mojih kazivača, odnosno na razdoblje sredine 20. i sam početak 21. stoljeća.

Smatram da je ovo istraživanje bitno za samu zajednicu, ali i za etnološki diskurs u cjelini, posebno zato što se bavi temom koja na ovom području gotovo uopće nije istražena. O toj se temi u današnjici malo i razmišlja, budući da se danas, kad žena ne rađa kod kuće, porod shvaća različito nego u vrijeme kad se taj događaj zbivao u okruženju u kojem živi čitava zajednica. Fokus istraživanja je na ženi kao roditeljici i njegovateljici djeteta i njezinom doživljaju samog poroda, ali se u radu bavim i doživljajima ostalih ukućana i sudionika porođaja. Na terenu sam naišla na probleme pri istraživanju tema kao što su pobačaji, kontracepcija i vjerovanja o kojima sam dobila malo podataka, osobito onih o pobačaju. Ne znam koji je razlog tome, ali budući da je ovo usko geografsko područje istraživanja i većinom se sve moje kazivačice poznaju, pretpostavljam da nisu htjele nikoga dovoditi u neugodan položaj, kada je riječ o pojavama koje zadiru u intimu pojedinca.

Žena i trudnoća

Naziv za žene *u drugom stanju* na području zapadne Bilogore razlikuje se od lokaliteta do lokaliteta. Najčešći naziv za trudnu ženu bio je *noseća.* Tako se govorilo na području Svetog Ivana Žabna, Škrinjara, Brezovljana, Žabnice, Svetog Petra Čvrsteca i Treme. Na području Svetog Ivana Žabna i Žabnice govorilo se i da je žena *krupna*, a jedna kazivačica iz Svetog Ivana Žabna naglašava da je to stariji naziv. U Cirkveni, Svetom Petru Čvrstecu i Brezovljanima koristio se i naziv *u drugom stanju*. Izraz *trudna* je termin iz novijeg vremena. Jedna kazivačica je istaknula da *...ta žena ima umoran pogled. To sam baš promatrala. I zato je trudna* (Đ. Vuk, Žabnica). Trudna u ovom kontekstu ima značenje umorna.

U Svetom Ivanu Žabnu naišla sam i na izraz *kuljava.*[9]

Na prosto na selu su rekli kuljava. Ona je kuljava. A to je čisto gadno rečeno jel. (...) A onak koje, koje su se držale ne znam šta da su bile Bože ima sam jedno dijete, ta se je štimala ima jedno dijete, a ona je veli kuljava opet (V. Kučan, Sveti Ivan Žabno).

O trudnoći se nije govorilo, osobito ne na samom početku trudnoće, ne zbog vjerovanja u uroke ili nesreću koja bi se možda mogla dogoditi djetetu, već iz drugih razloga. Nije se govorilo jer su se žene osjećale posramljeno, ako su morale reći da su trudne. To bi značilo da javno obznanjuju da su imale seksualne odnose s mužem.

Mene ko bilo sram da jesam (trudna, op.a.). Tobože s mužom spavam. Neko je i kritikovo to. Meni je bilo što sam bila mlada, pa šta budu rekli ljudi. A šta me je bilo pred mamom sram (A. Pintić, Sveti Ivan Žabno).

Prema kazivanjima kazivača, u razdoblju obuhvaćenom istraživanjem više nije bilo puno djece u obitelji, za razliku od vremena u kojem su živjele primjerice bake kazivačica: *Moja baka je imala puno djece. Žene su imale puno djece. Pa je to ostalo kao porugo*[10] *već je opet u drugom stanju* (M. Šamec, Brezovljani). Prema kazivačima, u ovo je vrijeme na prostoru koji sam istraživala najčešće bilo jedno ili dvoje djece po obitelji, najviše troje.[11] No, postoje i iznimke. Jedna kazivačica iz Brda Cirkvenskog rodila je sedmero djece. Smrtnost djece nije bila velika.[12] *Da je bilo smrtnosti, valjda bi se i bojal čovek doma (roditi, op.a.). Smrt bi se smatrala ko kazna od Boga i od samog sebe* (M. Kolarić, Brdo Cirkvensko). U Svetom Ivanu Žabnu žene koje su bile trudne netom poslije udaje ili koje su imale više trudnoća bile su predmetom izrugivanja. Taj podatak je zanimljiv jer su kazivačice iz ovog mjesta naglasile da je Sveti Ivan Žabno u to doba bilo urbaniziranije područje od okolnih mjesta.[13]

Sve kazivačice su potvrdile da su trudnoću prepoznale po izostanku mjesečnice, a neke su tijekom trudnoće imale i mučnine. Pripreme za porod sastojale su se u pripremi pelena i ostalih potrebnih stvari kad se dijete rodi. Starije kazivačice su navele da su morale pelene sašiti od materijala koji su kupile u trgovini ili su ih krojile od starih odjevnih predmeta.[14] Kazivačica iz Sv. Petra Čvrsteca je potvrdila da je kupovne pelene imala samo u slučaju kad se

9 A. Pintić, M. Dragić i V. Kučan, Sveti Ivan Žabno.

10 Ismijavanje.

11 Najraniji podaci o broju djece koje sam dobila u Hrvatskom zavodu za statistiku Republike Hrvatske odnose se na 1971. godinu. Prema tim podacima najviše kućanstava je imalo jedno ili dvoje djece. Pošto moje istraživanje obuhvaća i ovo razdoblje, smatram ga relevantnim. Prema *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011*., Zagreb 2016., str. 17.

12 Najraniji podaci o smrtnosti dojenčadi koje sam dobila u Hrvatskom zavodu za statistiku Republike Hrvatske odnose se na 1964. godinu. Ti podaci su nepotpuni, te su navedena samo dva lokaliteta relevantna za istraživanje. To su Brdo Cirkvensko i Škrinjari u kojima su ukupno tri umrla novorođenčeta. Podaci nisu objavljeni, već sam ih dobila od ljubaznih zaposlenika Zavoda kojima ovim putem zahvaljujem.

13 Uzrok urbanizacije je, pretpostavljam, velik broj obrtnika u ovom mjestu i stočarski sajam koji se u Svetom Ivanu Žabnu održavao na tjednoj bazi, te iz tog razloga i velik broj ljudi koji su ovdje dolazili iz raznih sredina (prema kazivačici V. Kučan iz Sv. Ivana Žabna i N. Mihajlic iz Brezovljana).

14 M. Mičuda, Brezovljani, M. Cumin i J. Cumin, Sv. Petar Čvrstec; Š. Žuti, Žabnica.

išlo k liječniku. Podatak se odnosi na 1975. godinu. Osim toga, zanimalo me jesu li išle na preglede i jesu li se ikako i s kime savjetovale. Većina mojih kazivačica nisu imale takva iskustva. Saznanja o tome sticale su izvan obitelji, prvenstveno od prijateljica koje su već rodile.

Naziv za žene koje su pomagale pri porođaju bio je *primalja*[15] ili *babica*.[16] To su bile školovane žene koje su radile u ordinacijama lokalnih liječnika i koje su dolazile na zahtjev. Po njih se moralo ići, budući da tada u kućama kazivačica nije bilo telefona. Obično je po *primalju* išao muž kolima ili biciklom. *Babice* su pomagale ženama oko poroda, a imale su i neke lijekove kojima su poticale trudove kako bi se žena što prije porodila. Zanimljivo je to što su tim medikamentima, osim ubrzavanja porođaja i spašavanja djeteta od primjerice gušenja i sličnih opasnosti, izazivale i ranije porođaje. O čemu se zapravo radi najbolje ilustrira sljedeći iskaz:

Meni je to nekak jako nezgodno djelovalo kad je ona meni svoj slučaj pričala, primalja. Kak je neku ženu trebala porodit, a trebala je ić na svadbu. A ja njoj jednu injekciju, pa drugu injekciju sam da brže se porodi da ona slobodno. To je meni bilo nekak nezgodno. Mogla je ženi naudit s tim. Kad je prije ćela da se to riješi neg što je to po prirodi bilo (K. Sanko, Žabnica).

Osim školovanih žena – *primalja* ili *babica*, postojale su i žene koje su znale kako poroditi ženu, te su također išle pomagati po kućama. To znanje stekle su praksom i učenjem od drugih žena koje su pomagale pri porodu, a nisu za to bile školovane. Postojala su mjesta u kojima uopće nije bilo primalje ili je ona bila prilično udaljena, te su u takvim mjestima redovito pri porodima pomagale priučene žene. Takav je slučaj u Tremi gdje kazivačica kaže: *Onda nije bilo ni primalji baš, ni u bolnicu se to nije išlo. Bila je baba u selu koja je obilazila takve ženske i znala je pomoći* (T. Gašparić, Trema). Kazivačica iz Svetog Petra Čvrsteca navodi da je jedna od žena koja je pomagala pri porodu bila svekrva njezine svekrve, prisjećajući se događaja kojeg je doživjela kad je bila dijete:

Ja se mamine (svekrve op.a.) još dobro sećam. (...) Susedu su trudi ulovili. A mi smo kod nje uvijek bili kao djeca. Ona je bila jaka, strašno je bila jaka pa je onda više kao ležala. Pa mi djeca koji smo bili manji smo išli k njoj i ležali kraj nje. I nju su trudi ulovili. I sad taj njezin muž se setil za maminu. (...) Kak je bila soba i te starinske kuće, pa je bio mali prozorčić i iz kuhinje se vidlo u sobu. Nitko nije smel nutra. Sam su one bile. A mamina reče - ajde Đuro, njezinom mužu, donesi lonec z vruću vodu. I ona nju podigne s kreveta i veli stani nad tu vodu. Kaj je ona s tim mislila ja ne znam. I ona veli sad se ti makni. I onda ju polegne. Veli sad bude za čas (J. Cumin, Sveti Petar Čvrstec).

Osim *primalje* i još poneke žene, porodu je znao prisustvovati i muž. Neki od njih tražili su da budu prisutni, a neki su morali jer je to zahtijevala primalja, kako bi pomogli ženi u porođajnim bolovima i bržem porodu.

Položaj trudnice u zajednici

Žena u *drugom stanju* bila je ravnopravna u zajednici. Na trudnoću se nije gledalo kao na nešto nesvakidašnje, te se niti trudnicu nije izdvajalo kao osobu u posebnom stanju. Ni jedna kazivačica nije čuvala trudnoću, niti je ova pojava kazivačicama bila poznata.[17] Kasnije su se neki odvojili i osnovali vlastitu nuklearnu obitelj. Žena je do posljednjeg dana trudnoće obavljala svakodnevne poslove. O tome svjedoči više primjera iz različitih lokaliteta.

Dva tri dana imali smo đubar za rastijepati. Cijeli dan sam đubar rastijepala, a ne da se je to čuvalo kaj sad. Sad se čuva, već od dva mjeseca ništ ne rade. A ne valja to. Treba žena radit do kraja. I onda u Žabnici sam se mogla porodit, dolje smo zemlju imali. Vrijeme je bilo kakvo je sad (danas) samo je bilo blata. I onda još ceste ni bilo (Ivka Kolarić, Škrinjari);

Radila sam sve normalno. Krave sem muzla i svinje ranila kaj smo imeli. Drva smo pilili z onom prečnom pilom. Zima je bila trebalo se greti. Bila su drva dopeljana iz šume dugačka (T. Gašparić, Trema).

Uvjeti u kojima su se žene nalazile za vrijeme trudnoće varirali su. Većina je bila u dobrim odnosima s ostatkom obitelji ako je živjela sa svekrvom. Isto tako je bilo i s muževima i punicama. Neke su žene čak imale na izbor što će raditi, odnosno koju vrstu i težinu posla će obavljati, o čemu svjedoči Danica Čehok iz Cirkvene:

(...) sam trebala isto raditi. Onda ja slažem voz, a on meni daje (muž). Svekrva je zubačila, on je daval, a ja sam slagala voz. Kak mi je rekel tak sam morala složit. (...) Nisam dizala ne znam šta. Ni me nitko teral da ja nekaj dižem. Ni me ništ bolelo pa sam mogla iti radit.

Trudnica se mogla poštedjeti samo ako je sama tako odlučila. Postojali su slučajevi u kojima je trudna žena bila jedina žena koja je bila sposobna raditi u kući, jer su njihove majke ili svekrva bile bolesne.

15 Sveti Ivan Žabno, Brezovljani, Škrinjari, Cirkvena, Žabnica.

16 Brezovljani, Trema, Sveti Petar Čvrstec, Brdo Cirkvensko, Škrinjari.

17 Kad se žena udala, nije nužno odlazila iz obiteljskog doma, već je bilo primjera gdje su muževi živjeli s obitelji svoje žene, odnosno kako se u ovom kraju kaže „priženili su se“ (M. Šamec, Brezovljani; V. Kučan, Sveti Ivan Žabno; M. Dragić, Sveti Ivan Žabno).

Trudnoća je bila dio svakodnevice i nije se isticala kao nešto neobično i drugačije. O tome svjedoči i naprijed spomenuti podaci o savjetovanju žena. Nisu se tražila savjetovanja od iskusnih žena. Siromaštvo i neimaština bili su česta pojava u ovom kraju, a s obzirom na mali broj djece, trudnica je bila primorana raditi do zadnjeg dana. Sredinom 20. stoljeća u ovom kraju zajednice su bile male, većinom samo nuklearne obitelji.

Porod

Većina kazivačica rodila je kod kuće. Kazivačica Marija Cumin iz Svetog Petra Čvrsteca navodi da je *bio takav običaj*. Obitelji su bile male, tako da su žena i muškarac imali puno posla u kući i izvan nje. Osobito ako je muškarac odlazio raditi u neko poduzeće, u tom slučaju je žena ostajala sama. Ovaj kraj je do kraja 20. stoljeća bio iznimno stočarski, te je gotovo svaka kuća imala stoku o kojoj se trebalo brinuti. Neke su rodile i kod kuće i u bolnici, a neke samo u bolnici. Sve je to bila stvar uvjeta u kojima su žene živjele (podaci se odnose na kraj prve i početak druge polovine 20. stoljeća). Odlazak u bolnicu već je bio moguć u to doba, ali je intenzivnije započeo šezdesetih godina. Žena koja je rađala kod kuće išla je u bolnicu samo ako je došlo do komplikacija pri porodu. Naišla sam na slučaj da je liječnik rekao rodilji da ne ide u bolnicu jer mora ostati kod kuće sa starijom djecom. Savjetovao joj je to, iako je znao da nema primalje u blizini koja bi joj mogla pomoći.

Išla sam ja (doktoru, op.a.) „K“. Isto sam ja imala već djecu. I onda ja njem reko doktore ja bi najrađe da idem u bolnicu. A komu ćete onoga doma ostavit. Vidite, svekrva je bolesna, ona je bolovala na noge. (...) I tak je on mene sredil da sam ja doma rodila i teško i svakak. (...) Mislim da je bila u Žabnu babica jedna stara kaj je išla tak po selu. (...) Nije je bilo. Bila je tu jedna baka, tu dolje kod brata je bila ona... Ona je došla i porađala me. (...) Na drugom je bila pak jedna baka s Gornjega Sela (K. Vukalović, Trema).

Čak je postojao i strah od poroda u bolnici, strah od same bolnice i odnosa prema rodiljama, ali i strah od drugačijih problema:

Ja sam Srećka (1972., op.a.) rodila doma. Jer sam bila glupa nisam se dala u bolnicu. Jer su pričali tam se ne smije hodat, tam se kad legneš nema dolje iz kreveta. Pa svašta su mi babe napripovijedale i tak ja sam odlučila doma isto (K. Hajduković, Brezovljani).

Iz kazivanja, zaključila sam da su Trema i Sveti Petar Čvrstec bili dosta izolirani što se tiče liječnika i primalja. Nijednu kazivačicu iz Treme nije porodila primalja, već neka žena iz sela, a I. Lasić iz Svetog Petra Čvrsteca, zaselka Rašćani, jedina je od kazivačica s toga područja koja je išla roditi u bolnicu. U Svetom Petru Čvrstecu snalazili su se na mnoge načine, pa su uključivali čak i samog veterinara koji je imao važnu ulogu u ovom stočarskom kraju.

Bilo je i primjera gdje se moglo omogućiti porodilji da rodi u bolnici ako je ona to htjela. Ti slučajevi su bili rijetki, jer se krajem 50-ih i početkom 60-ih još uvijek porađalo kod kuće. Odlazak u bolnicu bio je dosta kompliciran zbog neposjedovanja i nepostojanja prijevoznih sredstava kojima bi se žena prevezla do bolnice.

Moja sestra radila u bolnici. Onda se ona bojala kak bum rodila. I mene bilo stra. Tak sam ja u Bjelovaru rodila. (...)Valjda me je muž vozio sa konjima na stanicu na vlak. I u Bjelovar sam išla, velim ti sestra moja u Bjelovaru u bolnici radila (...) onda sam tamo bila dok me nisu trudovi primili. Otišla sam možda pet dana prije. (...) Onda sam opet z vlakom došla i muž je došo pred me sa konjima. Prije onda nije bilo auta, pa nije nitko imo auto u Žabnici 57. godine (K. Sanko, Žabnica);

Vlakom. I sankali su me. Takav je sneg bil ove 63. godine. Da su me na sanima do Kloštra do vlaka. I onda smo došli do vlaka, seli u vlak, ja i suprug i onda me je on otpratil u bolnicu. (...) Doma su došli po mene, z autom (I. Lasić, Rašćani).

Porod se odvijao uglavnom kod kuće. Na čitavom području žene su uglavnom rađale u ležećem položaju. Ali to nije bio striktno određeno. Tako kazivačica Mara Kolarić iz Brda Cirkvenskog govori o svojim porođajima: *(...) ili čučeć ili sjedeć, pomažeš si na sve mile načine*. Marija Dragić iz Svetog Ivana Žabna se prisjeća da je čula za slučaj *gdje si je žena pomogla kad je rađala da je stala kraj kreveta i primila se za rub*. Kad je žena rađala, najčešće je bila prisutna primalja ili žena koja je porađala, te majka, svekrva, a ponegdje i muž. Iako je ovo bio najčešći položaj, prema kazivanjima kazivačica mogu zaključiti da se on prakticirao ukoliko je sve bilo u redu tijekom poroda. Naišla sam i na slučajeve da je porod bio i u stajaćem i u klečećem položaju, a podatak o stajaćem položaju odnosi se na ranije razdoblje.[18]

Nijedna od kazivačica za vrijeme poroda nije bila odvojena nikakvim zastorom ili zavjesom od ostalih ukućana. Većina ih je rađala u svom bračnom krevetu, samo u prisutnosti osoba koje su joj pomagale. Zanimljiv je bio slučaj u Žabnici koji je opisala Marija Draganić, o čemu nisam čula od drugih kazivača:

Tu ti baš nisu žene pušćali znaš žene ko žene one ti brbljaju. Takva si bila, ovak si se ponašala, onak si se ponašala, onda čim manje da bi bilo žena. To je bilo mislim bolje. U koga si imo povjerenja taj je bio kod poroda. Nisu baš žene išle, žene ko žene znaš, nekoje hoće brbljati i

18 Sveti Ivan Žabno, Brezovljani, Sveti Petar Čvrstec.

špotati, ta bu se s tobom svadila i onda bude i ogovarala. Onda nisu baš sve žene išle.

Nakon poroda *primalja* je presjekla pupčanu vrpcu. Ukoliko nije bilo *primalje*, to su učinile žene koje su se tamo zatekle, koje su znale koliko treba odrezati. Kazivačice su potvrdile da se o tim stvarima pričalo, te ih je većina znala kako se to radi, ali same to nisu prakticirale. Podaci o postupku s pupčanom vrpcom razlikuju se od kazivačice do kazivačice. Čuvala se kako bi se pokazala djetetu kad odraste[19] ili se to činilo s određenom namjenom uz koju se vežu i vjerovanja: *Pupak kad se osušio, onda je rekla da se to spremi. Da kao znali su to čuvat, kad dijete bude već veće da taj konac mora odvezat* (K. Hajduković, Brezovljani); *Sa sedam godina je dijete trebalo to bacit u peć, taj pupak. Da si razveže razum. To baba moja pričala iz Hagnja* (Đ. Vuk, Žabnica). Haganj isto pripada ovoj regiji te uzimam ovaj podatak kao autentičan. Iako je njezina baka govorila o ovoj praksi, kazivačici nije bilo poznato je li ju je i prakticirala, a sama kazivačica je nije prakticirala. Ostale kazivačice nisu čuvale pupčanu vrpcu i ne znaju što je bilo s njom. Lasić Ivka iz Svetog Petra Čvrsteca, zaselak Rašćani, pospremila je pupčane vrpce i od svoje praunučadi od kojih je najmlađi rođen 2013. godine. Na pitanje hoće li mu dati da to razveže, potvrdila je: *Pa rekli su da se to tak dugo sprema dok ne bu dete išlo već da ide v školu, to razveže si. (...) Da bude pametno, da bude pamtilo*.

Posteljica se prema kazivanjima starijih kazivačica zakapala u zemlju, pri čemu je zadnji podatak zabilježen u ovom istraživanju moguće datirati u godinu 1974.[20] Nisu to sve kazivačice potvrdile jer se ne sjećaju, ali ako se igdje odlagala, to je bilo isključivo u zemlju. Za to se pobrinula primalja ili muž. Ni kod jednog kazivača ne postoje podaci ili kazivanja da se posteljica koristila u neke druge svrhe.

Nakon rođenja dijete se okupalo i povilo. Sve kazivačice koje su rodile kod kuće potvrdile su da su zamatale svoju djecu u povoje.[21] Dijete se zamatalo u povoje, odnosno povijalo, kako, prema vjerovanjima, ne bi imalo *noge grbave* (Š. Žuti, Žabnica), odnosno *da ne bude dijete klepavo* (K. Žila, Žabnica). Ovaj slučaj potvrđen je i na ostalim lokalitetima. Dijete se povijalo najdulje do osam mjeseci starosti.

Što se tiče spola djeteta, kazivačice su rekle da im nije bio važan. Kroz razgovor nisam stekla takav dojam. Ipak su se muževi nadali, barem potajno, da će biti muško. O tome svjedoči priča Marije Dragić iz Svetog Ivana Žabna:

Jesu nekoji bili zadrti za sina. Mi smo samo da bude živo i zdravo. Nije bilo u našoj familiji tak. Ali ipak svaki muški se nadao da bude sin. Baš taj četvrtak kad sam ja rodila moj muž je bio u kupovini nešt. Ja sam već imala pripremljeno sve za dijete. Ja velim kupi jednu malu dekicu, toga nije bilo tuj. E kakve boje. Šta ja znam, ja nisam htjela reć. On donese plavu dekicu. (...) A navečer se rodi curica.

Pripreme i briga za dijete

Prije rođenja djeteta žene su pripremale pelene i odjeću za novorođenče. Većina kazivačica naglašava da se živjelo u velikoj neimaštini te da su te pripreme uglavnom podrazumijevale krojenje i šivanje pelena od nekih starih krpa ili suknji, odnosno *rubenina*. Neke su čak uspjele i kupiti materijal za pelene koji se kupovao u trgovini metražom u Svetom Ivanu Žabnu. Sve se radilo kod kuće, od pelena do košuljica za dijete. Samo u Škrinjarima sam našla drugačiji naziv za pelene - *krpe* ili *candre* (Ivka Kolarić). Također su se krojili i povoji kojima su se povijala djeca. Obično su to bile oko dva metra dugačke trake. Njima su se djeca povijala od stopala do trbuha ili do vrata. Prema objašnjenjima kazivačica, vjerojatno su tako željele preventivno zaštititi djecu od problema s kukovima. U bolnicama se to nije prakticiralo, o čemu govori Ana Višak iz Treme: *Dok su žene krenule u bolnicu onda oni nisu dali to tak zamatat jako*.

U ljekarnama, odnosno u *patekama*[22] većina kazivačica je kupovala osnovne stvari za njegu novorođenčadi kao što su puder i kreme. Kod nastarije kazivačice Ivke Kolarić zabilježila sam da se ništa nije kupovalo. Ako se koža i iziritirala, liječnik je donosio kremu. Ova je kazivačica naglasila da je to bio jako rijedak slučaj i da se higijena djeteta redovito održavala. Kazivačica Marija Dragić iz Svetog Ivana Žabna navodi kako su se najprije prodavali puderi, a kasnije se kupovala i krema koja se izrađivala u ljekarni. Krema se počela kupovati u ljekarnama početkom šezdesetih godina 20. stoljeća. Također navodi i to da se, usprkos neimaštini i teškim socijalnim prilikama, pazilo na njegu djeteta, pa su se tako kupovali i puderi i kreme. O dostupnosti ostalih proizvoda, kao što je dohrana za dijete, govori Justina Cumin iz Svetog Petra Čvrsteca koja je rodila kćer 1975. godine: *(...) nije bilo za kupiti u ljekarni. Najbliže u Zagrebu*. Kazivačica Ana Pintić iz Svetog Ivana Žabna koristila je čak i neslanu svinjsku mast, koju i sama dan danas koristi u liječenju nekih kožnih iritacija.

Sve kazivačice dojile su svoju djecu dok su imale mlijeka. Ako se dogodilo da nestane mlijeka, djecu su

19 A. Pintić, Sveti Ivan Žabno; M. Kolarić, Brdo Cirkvensko; D. Čehok, Cirkvena; K. Sanko, Žabnica; T. Gašparić, Trema.

20 Cirkvena.

21 Šira traka dužine do dva metra.

22 Od riječi apoteka, op. a.

hranile grisom, kravljim mlijekom koje se rijedilo ili se čak znalo dijete nositi drugoj ženi koja je rodila i mogla nahraniti dvoje djece.[23] Većina kazivačica dojile su što dulje. Pretpostavljam da je razlog tome, a i Ana Pintić iz Svetog Ivana Žabna, Milka Mičuda iz Brezovljana i Kata Žila iz Žabnice su to i potvrdile, oskudica u prehrani, to jest opći nedostatak prehrambenih namirnica, pa su na ovaj način uspjeli prehraniti barem jednog ukućana. Osim grisa i kravljeg mlijeka, mlade majke su se svakako snalazile pa su kuhale mrkvu, grašak, *ajmprem* juhu,[24] pržilo se oštro brašno *nuler* i zakuhavalo kravlje mlijeko, špinat i slično. Bilo je i djece koja nisu podnosila kravlje mlijeko. Dvije kazivačice[25] potvrđuju da je bilo i gotove kupovne dječje hrane, ali je bila teže dostupna. Podatak se odnosi na vrijeme poslije pedesetih godina 20. stoljeća.

Osim što su djeca jela određenu hranu koja im se pripravljala, i majke - dojilje su morale paziti na prehranu. Prema kazivanjima, porodilja nije smjela jesti kiselu i ljutu hranu, kao ni svježe voće i povrće koje može biti kiselo:

Reklo se da ne pretešku hranu jest tobož blaži kruh, ne nekakov teški i ne previše jel… Ha neke su rekle da tobož dobro je dat ženi rakije popit, to sam čula, da tobož prije se bude očistila. Ali ja to nisam ništ. To su po selu pripovijedali. I onda se moralo pazit na dijete… da ne bude kiselo, da ne bude ljuto jer to na dijete utječe. Žena ako doji ipak mora pripazit šta jede (V. Kučan, Sveti Ivan Žabno);

Juhu mladinsku.[26] *Dijete je sisalo pa se ne smije ljuto jesti, luk ne, šta ja znam šta sve to. Dobro sam se čuvala toga da dijete nije klanje*[27] *dobilo* (Š. Žuti, Žabnica).

Dijete nakon rođenja

Dijete se nakon rođenja trebalo krstiti, što se obično odvijalo do mjesec dana njegove starosti. Ako se primijetilo da je dijete slabo, krstilo se što prije.[28] Do krštenja majka ga nije iznosila iz kuće niti je išla u goste. Štefanija Žuti iz Žabnice kazuje: *S djetetom se nije nikud išlo u rodove nikud dok nije krst primilo*. Dijete se moralo krstiti kako bi se zaštitilo i od neke nezgode o čemu više govori Kata Vukalović iz Treme: *To se veli mora mam krstiti da ne bi dobilo neku bolest ili nekaj. Nisam smela nikam po dvoru hodati. Tak su onda stare žene to jako do toga držale. Veli da takva žena na nešta stane ili da se more tu svašta dogoditi ili detetu ili majki i tak je to bilo*.

23 Ivka Koščević, Brezovljani.

24 Prežgana juha; Juha od malo masnoće, brašna i vode.

25 M. Dragić, Sveti Ivan Žabno; J. Cumin, Sveti Petar Čvrstec.

26 Obično od kokoši.

27 Grčeve.

28 I. Kolarić, Škrinjari; M. Kolarić, Brdo Cirkvensko.

Zanimljiv je slučaj kod kazivačice iz Brda Cirkvenskog iz kojeg možemo saznati o društvenim okolnostima u kojima su se nalazile majke koje su imale više djece. Sredinom 20. stoljeća, pa i dvadesetak godina kasnije, bilo je društveno neprihvatljivo imati velik broj djece u obiteljima. Naime, na žene koje su imale više djece gledalo se s podsmijehom i neodobravanjem. To potvrđuje i kazivačica Vera Kučan iz Svetog Ivana Žabna koja kaže da su se žene rugale ženi koja je imala više trudnoća i djece da je *kuljava.* Kazivačica iz Brda Cirkvenskog Mara Kolarić imala je sedam porođaja, najviše od svih kazivačica s kojima sam razgovarala. Upravo iz razloga što je imala više djece, kazivačica je zaključila da je najbolje da krsti djecu kasnije. Krstila je zadnje dijete kad je imalo 13 ili 14 godina *da ne budu mame vidle da sam se porodila*.

Smrtnost djece na području zapadne Bilogore u ovom razdoblju nije bila učestala. Nekim kazivačicama se čak bilo teško prisjetiti takvog primjera. Ali u slučaju da je majka vidjela da je dijete slabo mogla ga je sama krstiti:

Kak koje, do mjesec dana, nije se to dugo čuvalo. Neka su se djeca krstila, koje se vidlo da je dijete slabo, su ga tak žene znale same krstit bez župnika, jer vidla si da dijete nije ispravno kad se rodilo, da sam što dušu nisu ispustila. I onda su to žene same doma. Ta djeca se nisu zakapala na groblje, neg su se ta djeca kod živice zakapala, imala su svoj red gdje su se takva djeca zakapala. Na groblju uz živicu. (…) Zato valjda što nije u crkvi bilo kršteno. Tko se objesio il ubio isto je sa strane bio pokopan (M. Todorović, Sveti Ivan Žabno).

Dijete koje nije bilo kršteno pokapalo se bez prisustva svećenika i nazivali su ga *nekrst.*

Posjete rodilji – *prigledača*

Običaj posjećivanja rodilje nije bio vremenski određen, odnosno posjetitelji su dolazili kad su imali slobodnog vremena za posjet. Obično su dolazili članovi obitelji, susjedi i krsna kuma. Ovaj običaj nazivao se *prigledača*.

Kad se saznalo da je dijete rođeno, obilježavala se kuća u kojoj se rodilo. Oko kuće se posipalo perje, a rijetko su se po kućama pisali natpisi kao što su *racak* – ako se rodilo žensko dijete i *gusak* – ako se rodilo muško. Običaj sipanja perja potvrđen je na svim lokalitetima, a običaj pisanja po vanjskim zidovima kuća samo u Tremi.[29] Za vrijeme boravka na terenu primijetila sam i natpis na jednoj kući u Cirkveni.

Neki kazivači su govorili da se za *prigledaču* donosila živa perad ili lutka peradi napravljena od nekog

29 T. Gašparić, Trema.

materijala, obično platna i perja, koja se objesila u košari na neko mjesto izvan kuće ili se koš ostavio na dimnjaku. Podatak koji se odnosi na najrecentnijije prakticiranje ovog događaja našla sam u Brezovljanima i odnosi se na osamdesete godine 20. st. Na pitanje kako su uspjeli zadržati životinju u košari Predrag Halužan iz Brezovljana je rekao: *Napojili su ga s rakijom da ga omame*. Ivka Kolarić iz Škrinjara potvrdila je običaj da su *žene dolazile s prigledačom*. Obično je ta *prigledača* sadržavala rakiju, vino, kolače, kokoš, pile i slično. Običaj *prigledače* potvrđen je u Žabnici, Brdu Cirkvenskom, Cirkveni, Tremi, Škrinjarima Svetom Petru Čvrstecu i Brezovljanima.

Krštenje djeteta – *pogačari*

Pri krštenju djeteta odvijao se običaj *pogačari*. Naziv dolazi od pogače koja se pekla za tu priliku. Bila je ukrašena pletenim srcem od tijesta, te raznim figuricama također od tijesta kao što su žito, listići i ptičice. Pogaču je donosila je kuma kako bi se istaknula njezina uloga:

Pogačari su isti dan kad i krštenje. Kuma dok je došla onda je dala speći srce, to je bilo kao kika. To se nosilo u onome… korpi. To je bilo sve tak složeno. Kolač digani, makovnjača, orehnjača. – Samo kuma nosila tak da se pokaže tko je kuma – Barilec vina, ta pogača i pečeni odojak (I. Lasić, Sveti Petar Čvrstec).

Osim ovoga slučaja, koji je bio najčešći, tri kazivačice[30] su navele da je običaj donošenja pogače bio tipičan za imućnije obitelji, odnosno kako su se izrazile – *gazdinstva*. Na području Treme ta je pogača imala poseban naziv – *cipov/cipof*, ali se običaj nazivao *pogačari.* O nazivu *cipov* nisam razgovarala s kazivačicama. Prema kazivačici Mariji Mihajlic iz Treme, udanoj u Brezovljane, običaj *pogačara* se zadržao do 70-ih godina 20. stoljeća. Marija Dragić iz Svetog Ivana Žabna kazuje da se na ovom području ovaj običaj izgubio i ranije, već krajem 50-ih jer *već je tu postalo malo gradski*. Ovaj slučaj upućuje na to da su se običajne prakse sela polako zaboravljale s dolaskom novih obrtnika i zanatlija u Sveti Ivan Žabno. U to doba je bio veliki tjedni sajam u Svetom Ivanu Žabnu. Pretpostavljam da je veliki protok ljudi i utjecao na to da se selo razvija u obrtničkom smjeru.

Osim pogače, donosilo se vino rakija, kolači, kokoš, a kuma je znala donijeti i novac i odijelo za krštenje. Kasnije se počelo darivati i zlato. Proslava krštenja bila je skromna i nije dolazilo puno ljudi. O socijalnom kontekstu možemo ponešto saznati od kazivačice Ane Pintić iz Svetog Ivana Žabna:

Onda se nosilo protvanj dizanih kolača s orajima, onda se kupilo srce, kuglof jedan pekovski. I onda od robice ak je donesla plahtu za pelene, onda nije bilo pelena. (…) Onda baš nisu novci bili tolko. Nije niti robice nikakve donjela djetetu. Pa nije onda baš niti bilo ništa. Onda ´48. je baš bilo loše (…) ništa se nije moglo kupit. Onda sam pelene iz koje kakvih krpa, onda plahte prerezala, onda koja košulja bila ona (…) svega sam imala dvije pelene ako išla sam k doktoru, one lijepe. A ovo sve drugo je bilo ono, bi se reklo krpje.

Najčešće se za kumu uzimala poznanica iz sela s kojom su roditelji bili u dobrim odnosima ili netko iz obitelji. Djeca su imala kumu, rijetko gdje je bio slučaj da je kum bio muškarac. Na slučaj gdje su djeca imala svaki svoga kuma, točnije i kumu i kuma, naišla sam kod Mire Šamec iz Brezovljana gdje je njezin muž izabrao kumove. U rijetkim slučajevima se gledalo na imetak kumova. Žena koja je bila kuma prvome djetetu, obično je bila i ostaloj djeci u obitelji. O tome svjedoči Marija Mikšanek iz Brezovljana: *Mi smo već i bili kumovi i sinu i kćeri. Mi smo bili i otprije kumovi*, kao i Katarina Sanko iz Žabnice: *Nekad su bili samo jedni kumovi za sve*. Imena djeci birali su roditelji.

Na krštenje je dijete nosila kuma. Išla je sama ili u pratnji jedne ili dvije osobe. U prvoj polovici 20. stoljeća majke nisu išle na krštenje. U crkvu su išle *kuma krsna i još jedna žena. Nisu onda tražili župniki. Nije toga bilo (…) da je mama morala ić. (…) Ja nisam nijednom išla*, navela je K. Vukalović iz Treme, koja je rodila četvero djece u razdoblju od 1958.-1963. To je potvrđeno i u Brezovljanima te u Svetom Ivanu Žabnu. Kasnije su majke već mogle ići. Ivka Lasić iz Svetog Petra Čvrsteca, zaselak Rašćani, išla je na krštenje u crkvu s oba svoja djeteta, rođena 1955. i 1963. godine. Djeca su išla na krštenje mlađa od mjesec dana. Kod Danice Čehok u Cirkveni bio je sličan slučaj:

Dok je bilo dva tri tjedna. Dok je malo ta babilja koja se porodila oporavila. (…) Kumovi, i ja i on smo išli. Išla sam i ja dok se krstilo isto. Tak je rekel velečasni da se mora dojti, svi.

Žena nakon poroda

Budući da je je broj članova obitelji poslije Drugog svjetskog rata bio mali, žena nije mogla baš dugo biti u krevetu i oporavljati se, jer su svakodnevne obaveze zahtijevale svoje izvršavanje. Vrsta i obim posla razlikovali su se. Neke žene su obavljale samo kućanske poslove, a neke su morale raditi i izvan kuće. Bilo je i onih žena kojima su majke, susjede ili kume pomagale kako bi im olakšale i ubrzale oporavak:

30 A. Pintić, Sveti Ivan Žabno; M. Šamec, Brezovljani; Ana Višak, Trema.

Cris, god. XVIII., br. 1/2016, str. 105 - 118

Jesam, nisam nikam išla. Nisam radila ništ. Ova susjeda mi je došla i kuvala i njega kupala i sve. Bila sam u krevetu i malo odala, nisam djelala ništ (M. Draganić, Žabnica);

Meni je mama došla, jer je ona imala iskustva s djecom, pa je bila jedno osam dana (K. Hajduković, Brezovljani).

U nekim su obiteljima i svekrve znale poštedjeti rodilju od posla. O tome govori Ivka Koščević iz Brezovljana gdje je svekrva obavljala poslove na polju:

Mi smo odgajali tu djecu. I oni su pomagali, svekrva je pomagala. Čuvali su djecu. Ona je rađe otišla van nešta radit na polje neg je bila doma sa djetetom.

No nije u svim obiteljima bilo tako. Kod kazivačice iz Svetog Ivana Žabna (1928.) nailazimo na primjer gdje svekrva nije pomagala u odgoju unučadi: *Ja sam imala takvu svekrvu koja nije dijete ni pogledala. (...) moja svekrva ni svoju djecu nije odgajala. Ona je imala dadilju kak se reklo koja je još nju odgojila. Iz Češke. Ona je morala samo moga muža i njegovu sestru, jer ova je dotle umrla, malo, kak je ona rekla dildati. A svoju unučad niti jednu nije ona gledala. Niti kome pomogla. „Kaj ste si priskrbili sad imate“. Kad je došla ta šogorica, ta šta se štimala da nema djece odma joj je rekla „Ako misliš imati kakve djece nemoj misliti da ti ja budem oko toga nastojala“ Odma joj je rekla.* I u Brezovljanima imamo sličan primjer: *Moja šogorica je rodila odmah drugi dan. Moja svekrva se pobrala, a ja sam ostala doma. (...) Sama sam bila s djetetom* (M. Mičuda, Brezovljani).

Žena nakon poroda nije bila odvojena od ukućana, ali nije ni odmah prihvaćena u zajednicu. Neko vrijeme nakon poroda bila je kod kuće s djetetom i nije izlazila. Kako bi se vratila svakodnevnom životu morala je proći jednu vrstu pročišćavanja. Ovaj običaj nazivao se *upelivanje,*[31] *upeljavanje,*[32] *upeljivanje,*[33] *napeljavanje,*[34] *ili popeljavanje,*[35] a postoje i druge inačice. U daljnjem tekstu koristit ću naziv *upelivanje.* U periodu od porođaja do *upelivanja* žena se smatrala nečistom.

I onda kad je rodila, onda je morala najprije ići na upeljivanje u crkvu, jer nisu ljudi ni pustili u kuću. Onda su rekli da takva žena donese gamad u kuću, ćurke i ovo i ono. Znaš kak su nekad to bili koje kakva gamad. To ljudi nisu voljeli, to je nečista žena. Onda kad si išla u crkvu, onda si mogla ić. – išla je kad je koja mogla – onda kad se došlo iz crkve, onda meni svekrve rekla, sad molitvenik metni na prsa maloj, veli ja sam tak mojemu, pa je bio dobar đak (...) i bila je moja kći i kak dobar đak (I. Kolarić, Škrinjari).

Nije postojao jedan oblik ovog *upelivanja*. Prema većini, žena je sa svećenikom išla oko oltara. Svaki novi župnik unosio je promjene u obred upelivanja. U konačnici su sami župnici prekinuli tu praksu i danas on više ne postoji u ovom kraju.

Koliko je vremena trebalo proći nakon poroda do ženinog ponovnog ulaska u crkvu nije bilo određeno, ali obično je bilo oko mjesec dana. Sve kazivačice znaju za ovaj običaj, ali ga nisu sve i prakticirale nakon poroda. Žene koje su ga se pridržavale nisu nigdje smjele ići, čak ni kod liječnika. Budući da je zbog izvanrednih okolnosti morala ići liječniku, Ivka Koščević iz Brezovljana išla je ranije u crkvu *na upeljivanje*. Ista kazivačica navela je i zanimljivo objašnjenje ove prakse na koje nisam našla nigdje drugdje na terenu:

Kad je išla žena na prvu misu poslije porođaja išla je žena, nosila je svijeću i sa župnikom oko oltara se obišlo. Ja sam išla dosta rano nakon valjda tri tjedna. Ja sam radi zubara išla u crkvu, samo da mogu otići zubaru (...) upeljivanje se zvalo (...) tobož 40 dana. Računalo se kak je Marija Isusa nakon 40 dana prikazala u hramu.

Pri analizi podataka nisam naišla na razlike za razdoblje prije 50-ih i poslije 50-ih godina 20. stoljeća. Također nema značajnih razlika između pojedinih lokaliteta. Prema župniku u Svetom Ivanu Žabnu, vlč. Danijelu Žgancu, na *upelivanje* se išlo *radi običaja,*[36] ali i zbog primanja natrag u zajednicu. Žena nije smatrana dobrodošlom u nečiju kuću dok nije išla u crkvu kako bi završio njezin period čišćenja. Vjerojatno je zato *upelivanje* bilo javno kako bi zajednica vidjela da je žena posvećena od strane svećenika i kako ne bi nailazila na osude iste zajednice. O tome su više razmišljale starije žene koje su živjele u kući s porodiljom i koje nisu dopuštale da porodilja prije *upelivanja* izlazi iz kuće nakon zalaska sunca da *ne može nitko na tebe ništa nabaciti*.

Prema podacima kazivačica, ove prakse su zabilježene do sredine sedamdesetih godina. Za *upelivanje* postoji i obrednik, izdan od strane Katoličke crkve, a napravljen isključivo za blagoslov nove majke. Prema velečasnom Žgancu,[37] očevi su dobivali blagoslov prilikom krštenja djeteta, a pošto majka nije bila prisutna jer je još bila preslaba, ona je išla kasnije na crkveni obred *upelivanje*. Ovaj obred nije određen nikakvim crkvenim dekretom.

31 M. Dragić, Sveti Ivan Žabno, K. Hajduković, Brezovljani; A. Višak, Trema.

32 A. Pintić, Sveti Ivan Žabno.

33 I. Lasić, Sveti Petar Čvrstec, zaselak Rašćani; I. Koščević, Brezovljani; I. Kolarić, Škrinjari; K. Žila, Žabnica.

34 J. Cumin, Sveti Petar Čvrstec.

35 M. Kolarić, Brdo Cirkvensko.

36 T. Gašparić, Trema; I. Lasić, Sveti Petar Čvrstec, zaselak Rašćani.

37 Župnik u Svetom Ivanu Žabnu od 1979. do 2013. g.

Kontracepcija i pobačaji

Najpoznatija metoda kontroliranja trudnoće među kazivačicama bila je praćenje plodnih i neplodnih dana: *Da, brojali su se dani između menstruacija, plodni i neplodni* (M. Dragić, Sveti Ivan Žabno). To su potvrdile i kazivačice Vera Kučan iz Svetog Ivana Žabna, Katica Hajduković i Mira Šamec iz Brezovljana i Kata Vukalović iz Treme. Prema kazivanjima, zaključila sam da su kazivačice za tu metodu saznale čitajući neke časopise[38] ili ih je o tome educirao liječnik ili svećenik.

Da, one vješte koje su to znale. To ja znam da je jedna koja se bavila muškarcima.[39] *(...) Pročitala sam, pa sam zapamtila i znala* (K. Hajduković, Brezovljani);

On (liječnik, op.a.) meni pripoveda te kad treba se čuvati kad ne, zaboravim, više ne bum trudna, pa sam bila. Evo tak je to bilo (K. Vukalović, Trema);

Išla sam na te misije za čuvanje braka.[40] *To ti plodni i neplodni dani. Da mogu muž i žena biti ko brat i sestra. Ja to predložila pa dobila kleti*[41] ... (M. Šamec, Brezovljani).

Osim metode praćenja plodnih i neplodnih dana, kazivačice su spomenule i to da je bilo prezervativa odnosno *kondoma* koji su se kupovali u ljekarnama. To su potvrdile samo kazivačice iz Brezovljana, Ivka Koščević i Mira Šamec. Na ostalim lokalitetima nisam dobila potvrdu o ovakvoj vrsti kontracepcije. Najviše kazivačica je izjavilo da nisu znale za nikakvu kontracepciju, a za područje Žabnice niti jedna. Ipak, ponekad su se kazivačice naknadno prisjetile nekih podataka koje možemo povezati s ovom temom. Pa mi je tako kazivačica Vera Kučan iz Svetog Ivana Žabna sljedeći dan javila kako se sjetila da su postojali *kondomi* i ispričala mi anegdotu o tome kako je neka primalja našla u džepu svoga muža *kondom* kojeg su napuhali i zakvačili nekom čovjeku za leđa prilikom jednih svatova. Čak su i danima poslije toga o tome razgovarale među sobom, ali i s drugim ženama.

Na prostorima zapadne Bilogore krajem prve i početkom druge polovine 20. stoljeća obitelji nisu više imale puno djece, najčešće do troje.[42] Naravno, postojale su iznimke, ali su bile rijetkost. Zanimljiva je činjenica da većina kazivačica tvrdi da nije bilo kontracepcije, a broj djece u obiteljima bio je mali. Je li postojala ikakva kontrola ili nije, nisam uspjela saznati jer su odgovori na ovo pitanje bili kratki.

Na području zapadne Bilogore svakako je bilo pobačaja. Većina je kazivačica čula za njih, ali ne znaju za konkretne slučajeve. Žene su znale da se to radi, ali nisu znale kako niti tko je to radio. Kazivačica Justina Cumin iz Svetog Petra Čvrsteca zna da se pobačaj radio u ranoj trudnoći. Većinom su to bila neka nagađanja.

Uvijek je to bilo, pričali su. To je bila kao jedna tajna. Nije bilo te kontracepcije. Bilo je žena koje su često ostajale u drugom stanju. Bilo je i žena koje su to znale kod kuće s nečim, šta ti ja znam (M. Dragić, Sveti Ivan Žabno);

Ha, ak je bilo to se je tajilo. To se nije čulo baš. I to se išlo pa valjda primaljam. (...) To sam čula da su bile nekoje žene koje su pomagale, da su bile nekoje koje su to radile i znale. (...) I sa tim travama nekoje su žene sprječavale trudnoću, prekidale (I. Koščević, Brezovljani).

Na pitanje tko je radio pobačaj, odgovarale su da su to bile većinom primalje ili neke druge žene, ali i doktori.

Za ono vrijeme ako je bilo, to je bilo doma su žene radile. A bogme je neka i platila životom. A to je i susjeda radila te pobačaje. Da da, i ona je to radila. Ona je to radila sa perom otvarala ženske, pa su prokrvarile. (...) Da se saznalo išla bi stvarno u zatvor. (...) Al da je toga bilo u bolnici, to se nije čulo. A ko bi to i platio (A. Pintić, Sveti Ivan Žabno);

Pobačaj? Svakako da je bilo. Znam da su rekle da su išle k primaljama nekoje, a nekoje su išle i doktoru. Al to je već sve bilo kasnije (V. Kučan, Sveti Ivan Žabno);

Bila je jedna žena, ona je još živa. Ali ona je uvijek bolesna. To se njoj doma radilo često. Kak je to ona proživljala. I koja joj je to radila, ona je pokojna već. To isto koja se usudila. Ja se sjećam još dok sam doma bila ko cura, ta moja jedna susjeda je išla nekud u Većeslavac, tam je već bila žena poznata po tome koja je to radila. Al to se nije smjelo znat jer bila bi kažnjena vjerojatno. Onda je to u tajnosti, al se to i plaćalo (M. Mičuda, Brezovljani).

Pobačaji kod kuće su se radili guščjim perom ili vretenom, raznim čajevima: *Čula sam i s gavezom.*[43] *S tim isto pobačaje radile žene. Ili čaj ili ono korenje* (V. Tadić, Sveti Ivan Žabno). *I dizale su (teške predmete op.a.) da bu to otišlo, ali nije. Dobro se držalo* (Š. Žuti, Žabnica). Kazivačice potvrđuju da su žene umirale od nestručno izvedenog pobačaja, što je bilo u većini slučajeva.

38 Podatak se odnosi na šezdesete godine prošlog stoljeća. Prema Statističkom godišnjaku SR Hrvatske, 1961. godine od 309.515 žena u dobi od 20-34 godine, njih 40.561 bilo je pismeno. Ovoj skupini pripadaju kazivačice u doba kad su se udale.

39 Kazivačica govori o ženi u Brezovljanima koja je često mijenjala muškarce.

40 Kazivačica je prisustvovala duhovnim obnovama na kojima je svećenik govorio o kontracepciji. Za njih koristi izraz *misije*.

41 Kudio ju je muž.

42 Prema podacima za 1971., 1981. i 1991. obitelji su imale najviše po jedno dijete. Najveća razlika je između 1971. i 1981. kada je broj obitelji bez djece porastao za preko 50.000.

43 Livadna biljka.

Vjerovanja

Vjerovanja su pratila sve aspekte ljudskog života. U samoj prirodi ljudi je da se zaštite kako od fizički vidljivih nepogoda tako i od onih nevidljivih ili nadnaravnih. Tako su postojala, i još uvijek kod nekih postoje, vjerovanja u zle sile od kojih je trebalo zaštititi dijete. Što se tiče trudne žene, postojalo je vjerovanje koje se temeljilo na tome da ako u trudnoći žena poželi neku hranu i uhvati se u tom trenutku za neki dio tijela, dijete će na tom istom mjestu imati neki madež ili mrlju u obliku hrane koje je trudnica poželjela. *Ako si nešto poželi žena koja je trudna, ne smije se niđe dirnut. (...) Da onda ostane taj madež* (M. Mikšanek, Brezovljani).

Žene koje su se bavile urocima, gatanjima i drugim magijskim postupcima nazivale su se *coprnice,* a njihova djela *coprije.* Neke moje kazivačice su imale bliske susrete sa ženama za koje se smatralo da se bave magijskim postupcima.

Ja sam imala u susjedstvu jednu coprnicu kaj je došla, kaj je moju Vericu ocoprala dok je bila mala. Ona je došla, većinom su došle te coprnice dok je po selu bio mladi mjesec, to znaš kad je mladi mjesec. Onda su one znale ići po selu, one su morale ići po selu il nešto prosit ili nešto ukrasti ili šta, ona je sebi morala to. Ona je znala doć, ona je došla jedanput bila, susjeda moja bila dolje, ona ti je došla, mala je bila stara pa kolko, još nije mogla niti sjedeti, jedno 7, 8 mjeseci, tak nekak. A došla ti je moja teta iz Like, one ti kao nekad bile susjede. I ona ti je došla i tak se š njom razgovarala i ona ti je pod stolac bacila, njoj je opalo, neki smotuljak lasi, to ti je živa istina bila. I mi ti tu cijelu noć, ha nismo niti znali, niti slutili šta je to, i Dragica to uzela i bacila u peć, nije znala šta je to, i cijelu noć mala nije spavala. Ona se ufrastit htjela,[44] *mi smo cijelu noć s njim slušali. Ona samo plakala i samo vrištala i sve. I Dragica ujutro išla dolje k njoj, jer smo znali da onda ona je. Ona njoj dođe dolje i ona njoj veli baba šta si mi napravila iz male. I ona šta i šta, i onda je tak pričala pred svima šta je našla pod stolom, nekakvi smotuljak lasi i onda je pitala da kam je to dela. Veli bacila u peć. I dobro veli, idi ti doma, ovi su počeli na nju vikati i ona je došla opet gore. Još je cijelim putem nekog Boga mumljala, molila i došla je gore u kuću i gdje je to dijete. I ona prekrižila malu, ko da bi prošlo, odsjeklo djetetu, ko da ništ nije bilo. I ona otišla doma, onda njezini da šta je baš na djetetu tak radila i to. To ti je bila živa istina* (D. Bauman, Sveti Ivan Žabno).

Vjerovalo se da neke žene mogu odrediti spol nerođenog djeteta. Nisu postojale „specijalizirane“ profesije žena za to, već je to bila neka žena iz sela koja je imala tu sposobnost. Spol se mogao odrediti prema položaju trbuha:

To su znale reći ak je trbuh bio okrugal da bu muško, a ako je išao bolje u špicu da bu žensko (M. Todorović, Sveti Ivan Žabno);

Da to su rekli dok imaš špićast trbuh i nosiš po želucem da je to sin. Ako si deblji da je to kćer. I tak vele su babe gatale (M. Dragić, Sveti Ivan Žabno).

Ali ipak je postojala svijest da se određivanje spola na taj način ne može uzeti sa sigurnošću. Ivka Koščević iz Brezovljana govori: *To se govorilo, ja ne znam. Neke su pogodle, neke nisu*. To je potvrdila i Terezija Gašparić iz Treme: *Koja ima okrugli trbuh to bude curica, koji je bolje šiljast to bu dečko. Ni to baš tak uspjelo sve*.

Osim po položaju trbuha, zabilježeno je i vjerovanje da se i po koži lica može odrediti spol: *Žensko dijete kad nosiš fleki, jako su fleki (...) po licu. A muško, čisto lice je* (A. Pintić, Sveti Ivan Žabno).

Kad se dijete rodilo, prema sjećanju Ane Pintić iz Svetog Ivana Žabna kojoj je to pričala njezina majka rođena 1898., dolazila je *suđenica*:

To je meni moja mam pripovijedala. Da kad žena rodi onda dođe jedna kao svetica i ona odredi život djetetu. Tu budeš to, ti budeš to. I onda ona to kao suđenje djeteta. Ona odredi život djeteta. (...) Ona je došla kod poroda. To nju nije nitko vidio. To je moja mama meni pričala. Da dođe ta suđenica i koja odredi djetetu njegov cijeli život. (...) Majci je govorila. Tvoje dijete bu takvo, tvoje dijete bu takvo. Jel je to bilo tako, ne znam.

Zanimljivo je to što se ovdje *suđenica* spominje u jednini, a prema većini slavenskih vjerovanja suđenice su bile tri žene koje su došle odrediti sudbinu novorođenčeta. O njihovom izgledu i vremenu dolaska nisam ispitivala kazivače. Katarina Sanko iz Žabnice također potvrđuje da zna za suđenice, ali misli da ih nije bilo u Žabnici. Ona je govorila o *suđenicama* u množini. Terezija Gašparić iz Treme ove žene naziva *gatalice,* ali kaže da njoj nitko nije dolazio. Ostale kazivačice nisu čule za *suđenice.*

Kako bi se dijete zaštitilo od uroka stavljao mu se oko ruke konac za koji se vjerovalo da ima apotropejsko djelovanje. Ovo vjerovanje zadržalo se dosta dugo, prema nekim kazivačicama. Kazivačica Valentina Tadić iz Svetog Ivana Žabna prvo dijete rodila je 1997. godine u bolnici, a još uvijek je prakticirala običaj da djetetu stavlja konac oko ruke: *I kad smo došli doma iz bolnice pleo se crveni konac oko ruke koji se nosio do krštenja*. Nije bilo određeno na koju ruku se vezalo. Razlog nošenja konca oko ruke objašnjava Ana Pintić iz Svetog Ivana Žabna: *Da ne bi dijete na šta nasjelo dok bi išlo po mraku. Da ne bi ga neka coprnica obrala ili nešto*.

Djetetu se moglo naštetiti samo pogledom. Kazivačica iz Svetog Ivana Žabna, Vera Kučan, ispričala je priču svoje majke. Osoba koja je imala moć da pogledom našteti djetetu, *urokljivo oko* kako se kazivačica izrazila, bila

44 Izbezumiti se.

je toga i svjesna te je na to upozorila ostale: *E to su rekli, ali to je moja mama još pripovijedala (...) ona je bila u Narti tamo kod Bjelovara (...) Jedan susjed tam dolazio i reko kad je došo u tu kuću đe je bilo malo dijete pokrijte ga jer ja ga veli ne smijem vidjet. Odma će dobit grčeve i bude plakalo. To je moja mat pričala*. Postojanje „urokljivog oka" potvrdile su i Ivka Koščević iz Brezovljana i Marija Dragić iz Svetog Ivana Žabna. Ivka Ipša iz Žabnice ispričala je priču iz vlastitog iskustva:

I ja kad sam Sanju narodila onda sam došla, još je bila u jastuku, mala valda. Ili već bez jastuka, ja se sad to i ne sjećam točno, al sam došla š njom k mojima. I ona (susjeda, op.a.) ti je silom htela nju videti. Pričali su da more nekaj tak napravit djeci. Tri puta je dolazila k mojima nutra i mene i onda, tak ti je govorila, i onda bi ju ja vidla i onda bi ju ja vidla. Spava. (...) I onda sam ja zbrisala da ju nije vidla. Al silom je htjela da ju bude…

Osim što je majka mogla zaštititi svoje dijete, posjetitelji su također mogli preventivno reagirati. Tako Kata Žila iz Žabnice kaže: *Ak je ko išo prvi put dijete viđet onda se moralo reć Bog ti da da te tak glava dugo bolela kak te ja prvi put videl. Da ne bi ureklo*. Osim ovakvih rečenica djetetu se nije smjelo govoriti izravno neke komplimente, već se trebalo prije pokuditi dijete. Na primjer, ako je dijete bilo lijepo i ako je posjetitelj to htio naglasiti trebalo je reći *sram te bilo, prvi put te vidim*[45] ili *sram te bilo kak si lijep, onda ti uroki ne moru.* Postojalo je i vjerovanje da se bolest i uroci mogu liječiti nekim magijskim postupcima. Dva slučaja svjedoče o tome:

Ja sam imala jedno dijete. Više se nisam ni usudla imat. Jer jako loše sam š njime prolazla. On je bio od prvog dana bolestan do tri godine. I u bolnici bio i po Zagrebu sam išla, triput je imo frast.[46] *I onda je bila tu jedna žena (...) I onda je ona radla kao da je nešta nametnjeno na dijete. Prešlo je sve bolnice i lijekove i sve, a sad šta je pomoglo, ne znam. Onda je ona radla, ona je bila Ličanka, ona je radla vodu. Metala je dvanaest žara iz peći, ovo šta gori u peći, dve litre vode i onda ti je to ako je taj žar sjedno dolje onda su uroki. (...) ko su došli na površinu onda je neka druga bolest bila. Ali to se nije radlo o urokima, to se radlo o bolestima. (...) Moja mama je onda jako vjerovala u to. (...) Ja nisam vjerovala. Za onda se jako puno vjerovalo* (A. Pintić, Sveti Ivan Žabno);

Da ga je netko vrekel. Onda su tu išle vračarama koje kakvim da budu vodu slagale, da ga budu s tem mivale, kupale, da bude to prešlo. (...) Kod nas ni bilo, nekam su išle. U Zamladinec. (...) Ima veli tri ugljena iz peći vu te vode, a kaj je ona delala mi ne znamo. Vraga, zela tri vugljena i ti si joj dala tri kokoši i kaj več i svakak. Ni bilo novac (T. Gašparić, Trema).

Osim izgovaranja posebnih riječi, posjetitelji su znali ostaviti komadić konca ili vune na djetetu. Taj sam podatak dobila samo od K. Lusavec iz Žabnice koja se prisjeća te prakse iz dana kad je bila dijete i vidjela odrasle kako primjenjuju ovu praksu: *Kad je dijete bilo u jastuku onda kad je čovjek odilazio, onda se ovak počupo i tak metno na njega, da ne odnese kao njegov san sa sobom*.

Mrak i noć su bili opasni kako za ženu, tako i za dijete. Prije *upelivanja* žene ili krštenja djeteta nije se smjelo izlaziti navečer. Prema vjerovanjima, tada su žena i dijete bili najranjiviji i tada je postojala najbolja prilika da ih se urekne. Za dijete se govorilo da mora paziti *da ga ne bi mraki*.[47] Opasnost od mraka i mračnih sila protezala se i na druge segmetne pa tako i na tekstil koji se koristio za dijete. *To su govorili da se moraju pelene dok je još sunce visoko pobrat. Da ne bi šta došlo na dijete. Šta ja znam* (M. Mikšanek, Brezovljani). Ako nisu pelene unijele u kuću na vrijeme dijete, *mraki* su djetetu naškodili tako da je imalo crnu ili zelenu stolicu. Istu posljedicu imalo je dijete koje je bilo u doticaju s mrakom. Katarina Sanko iz Žabnice također potvrđuje:

Unosile su se pelene prije mraka da mrak ne bi naškodio djetetu. Nekad se zadesilo da je dijete, da oprostiš, imalo nekakvu kao zelenu stolicu. Onda su rekli joj to si ti iznesla malo dijete. To nije dijete išlo iz kuće dok nije išlo na krst.

Potvrđena su još neka vjerovanja vezana uz mrak:

Nemoj pelene metati van jer ti dijete ne bude dobro spavalo (Đ. Vuk, Žabnica);

I dijete recimo dok se kupalo dječju vodu to se navečer, to se nikam nije van, nekad nije bilo kupaona ni ništ, nikad se nije van nosilo ni bacalo do jutra (D. Bauman, Sveti Ivan Žabno); pa dalje o tome *(...) Nikad ti nitko nije reko zašt. Samo su rekli da se to ne smije* (V. Tadić, Sveti Ivan Žabno).[48]

Posjete djetetu također su predstavljale prijetnju. Pritom se trebalo postupiti prema vjerovanju sa svrhom da se zaštiti dijete. Naime, kad je posjetitelj došao u kuću, morao je prvo biti u kontaktu s nekakvim izvorom svjetlosti i tek je potom mogao pristupiti djetetu da ga vidi. To se tumačilo *da se mrak ne nosi djetetu*[49], jer će dobiti *zelenu stolicu ili grčeve*.[50] I dalje:

Iz mraka se nije smjelo. To ne, to je moja mama strašno branila. Da bi se netko vani djetetu približio. Dijete nije ni bilo vani. Jer ona je vodila jako brigu o tome. (...) Onda

45 K. Hajduković, Brezovljani.

46 Kad sam pitala kazivačicu što to znači, rekla je da je dijete imalo grčeve i da je plakalo od bolova.

47 I. Ipša i N. Draganić, Žabnica.

48 To potvrđuju još K. Žila iz Žabnice i I. Koščević iz Brezovljana.

49 D. Bauman, Sveti Ivan Žabno.

50 M. Kolarić, Brdo Cirkvensko.

je uvijek dijete nešta imalo, neki motuljak. Nešta uvijek i oko vrateka mu je viselo, oko rukice mu je viselo da ga ko ne bi scopro. (...) (Sin) imo je imo. Ozdola u kolicima, pod jastukom je imo. (...) Ja sam govorila (mami) nemoj mu to. Ja u to nisam vjerovala ništa. A ne, mora to tako bit. (...) I češnjaka, i kruva i soli. Sol pogotovo u nekoj vrećici, zamotano, da sol štiti (A. Pintić, Sveti Ivan Žabno).

Iako se kazivačice sjećaju ovih zabrana i prevencije protiv *coprija*, nisu sve to prakticirale.

Ja u to nisam ni vjerovala i o tome ništ o tome niti ne znam. I tu nismo, u toj mojoj kući, nismo vjerovali. A dok je ove na selu, ja znam da su bile. Joj ne smije ovo, ne smije ono i tak. (...) Ali znam da su uvijek rekli da ima nekakvija tija ko coprija. Ali ja nisam u to nikad vjerovala niti smo o tome vod´li brigu (V. Kučan, Sveti Ivan Žabno).

Više su značaja tome pridavale starije žene u obitelji, ako su rodilje živjele s njima. Neka su se vjerovanja kod mlađih generacija, točnije generacija mojih kazivačica, izgubila. Iako majke nisu vjerovale u to, dopuštale su svojim majkama i svekrvama da se bave djetetom, odnosno da ih zaštite od uroka.

Zaključak

U tekstu je u deset cjelina, koje se bave temom rodilje i djeteta te uvjeta u kojima su živjeli, obrađeno razdoblje od četrdesetih godina 20. stoljeća do početka 21. stoljeća. Obuhvaćeno je sedam lokaliteta, sela krajnjeg zapadnog bilogorskog područja gdje su na terenu zabilježena kazivanja 31 kazivača.

Rad se može podijeliti na dva razdoblja: razdoblje kad su žene kod kuće rađale i razdoblje kad su žene krenule rađati u bolnicu. Žene su krenule rađati u bolnicu šezdesetih godina prošlog stoljeća. Za oba razdoblja karakteristično je da su žene rađale u ležećem položaju. Žena je bila *noseća* i to se smatralo svakodnevnim stanjem i nije se tretirao kao nešto drugačije. Već u ranijem razdoblju većina obitelji imala je najviše troje djece. Taj se trend zadržao i u drugom razdoblju. Smrtnost djece nije bila velika. Majke su pripremale pelene i odjeću za nadolazeće dijete, a razgovor o tome što majku čeka nije bio uobičajen. Nakon što je žena rodila, i kod kuće i u bolnici, sipalo se perje pred kućom čime se označavalo se da je u toj kući novorođeno dijete. Jedina razlika je ta što se majku, ako je rodila u bolnici, čekalo da se vrati u kuću prije sipanja. Na krštenje je dijete nosila kuma. Majka nije išla na krštenje svog djeteta sve do sedamdesetih godina prošlog stoljeća jer se smatrala nečistom. Kako bi se riješila te stigme išla je na *upelivanje* u roku od četrdeset dana od poroda. Ovo *upelivanje* bila je praksa uvoda u crkvu gdje je svećenik molio nad ženom i tako ju „očistio" čime je ona ponovno postajala punopravni član zajednice. Prije toga bilo je nepoželjno da dijete i žena izlaze po mraku iz kuće ili odlaze drugim ljudima u kuću. Ta je praksa u potpunosti prekinuta sredinom sedamdesetih godina prošloga stoljeća.

Rađanja u bolnici započela su šezdesetih godina, a tamo su rađale one žene koje su to htjele. Zapravo se radi o tome da je žene prije toga razdoblja bilo strah odlaska u nepoznato i nisu imale nikoga kome bi se tamo mogle obratiti. Jednoj kazivačici je setra radila u bolnici te je stoga odlučila ondje roditi. Kasnije su žene, nakon šezdesetih, postepeno krenule rađati u bolnice jer su to vidjele na primjeru drugih žena.

Većina kazivača tvrdila je da kontracepcije nije bilo, ali nisu ni znali za neke kontracepcijske metode izuzev praćenja plodnih dana i prezervativa, što ih je nekoliko spomenulo. Većina kazivača ima barem nekoliko razreda osnovne škole, pa su tako i pročitali za metodu praćenja plodnih dana. Mnoge kazivačice čule su da su u njihovim mjestima postojali slučajevi pobačaja, no to se zatajivalo.

Neka vjerovanja dosta su se dugo zadržala. Ona na koja sam još naišla na terenu su vezanje crvene vrpce oko ruku za zaštitu od uroka i pospremanje pupčane vrpce koju je dijete razvezalo kad je krenulo u školu kako bi bilo pametno i bistro.

Ova tema, tema o porodu, probudila je sjećanja mojih kazivačica, te su se i nakon razgovora javljale da su se još ponešto sjetile, kao što je već spomenuti slučaj kazivačice V. Kučan. Moram izraziti zadovoljstvo što je ova tema izazvala takve reakcije kod kazivača. U ovom dobu zatvorenosti i asocijalnosti prisjećanje na prakse iz prošlosti izaziva nostalgiju praćenu sjetom, ali i razdraganošću. Pretpostavljam da su se kazivačice sjetile još nekih pojedinosti, ali u ovom radu neće biti zabilježene. Stoga ova tema i dalje ostaje otvorena za nove dopune i podrobnije istraživanje pojedinih tematskih cjelina.

Kazivači*

1. Ivka Kolarić (Škrinjari, 1921.)
2. Mara Kolarić (Brdo Cirkvensko, 1953.)
3. Danica Čehok (Cirkvena, 1948.)
4. Marija Draganić (Žabnica, 1930.-2014.)
5. Katarina Sanko (Žabnica, 1935.)
6. Kata Žila (Žabnica, 1935.)

* Napomena Uredništva: autorica je obavijestila Uredništvo da je dobila pristanak svih kazivača da se njihova imena i godine rođenja mogu objaviti u časopisu. Uredništvo na tome zahvaljuje svim kazivačima, posebno kazivačicama na nizu vrijednih podataka o raznim običajima i praksama vezanim uz trudnoću, porod i položaj žene u društvu sredinom prošlog stoljeća.

7. Štefanija Žuti (Žabnica, 1938.)
8. Ivka Benko (Žabnica, 1948.)
9. Katica Lusavec (Žabnica, 1956.)
10. Marija Todorović (Sveti Ivan Žabno, 1929.)
11. Vera Kučan (Sveti Ivan Žabno, 1928.)
12. Darinka Bauman (Sveti Ivan Žabno, 1947.)
13. Valentina Tadić (Sveti Ivan Žabno, 1982.)
14. Marija Dragić (Sveti Ivan Žabno, 1940.)
15. Ana Pintić (Sveti Ivan Žabno, 1930.)
16. Ivka Koščević (Brezovljani, 1931.)
17. Marija Mihajlic (Brezovljani, 1956.)
18. Nikola Mihajlic (Brezovljani 1950.)
19. Milka (Ludmila) Mičuda (Brezovljani, 1942.)
20. Katica Hajduković (Brezovljani, 1941.)
21. Mira Šamec (Brezovljani, 1943.)
22. Marija Mikšanek (Brezovljani, 1943.)
23. Željko Gidić (Brezovljani, 1975.)
24. Predrag Halužan (Brezovljani, 1975.)
25. Nada Draganić (Trema, 1955.)
26. Ana Višak (Trema, 1929.)
27. Terezija Gašparić (Trema, 1937.)
28. Kata Vukalović (Trema, 1938.)
29. Marija Cumin (Sveti Petar Čvrstec, 1931.)
30. Justina Cumin (Sveti Petar Čvrstec, 1956.)
31. Ivka Lasić (Sveti Petar Čvrstec, Rašćani, 1936.)

Summary

Childbirth and the infant in the west Bilogora area in the mid-20th century

Keywords: childbirth, woman, child, west Bilogora, Sveti Ivan Žabno, mid-20th century

Data collected during two field researches from places in the west Bilogora area concerning childbirth and living conditions of mothers and children during the mid-20th century period is shown in the paper. The theme of women is underrepresented in ethnological literature. Consequently, emphasis is placed on the position of women in the community. Despite being regarded as a constitutive part of life, pregnancy was not extensively talked about or given too much attention. The data showed that the number of children in this period was not high, as well as the number of child deaths. Childbirth still took place at home, with the help of an experienced midwife or a woman from the village. Giving birth in hospitals became more frequent in the 1960s. Contraception was not prevalent and abortions were confirmed on all locations. Some beliefs connected to women and children were kept to the present day.

Translated by Ivana Ružić